BIBLIOTECA

MARXISTĂ-LENINISTĂ

ENGELS

DESPRE MATERIALISMUL ISTORIC

EDITURA PARTIDULUI MUNCITORESC ROMÂN

Scanned with OKEN Scanner

FRIEDRICH ENGELS

Scanned with OKEN Scanner

FRIEDRICH ENGELS

DESPRE MATERIALISMUL ISTORIC

EDIȚIA a II-a

1 9 5 0

EDITURA PARTIDULUI MUNCITORESC ROMÂN

Scanned with OKEN Scanner

Articolul de față al lui Engels constitue o parte a prefeței sale la traducerea în limba engleză a broșurii „Desvoltarea socialismului dela utopie la știință". Această prefață a fost publicată în revista „Die Neue Zeit" în 1892.

Prezenta traducere a fost întocmită în colectivul de redacție al Editurii Partidului Muncitoresc Român, după originalul în limba germană, apărut în *Karl Marx*, Ausgewählte Schriften. Editura în limbi străine, Moscova 1934, iar notele purtând indicativul *Nota Red. Moscova* au fost luate din *K. Marx* și *F. Engels*, Opere alese în două volume, vol. II, Moscova 1948.

Scanned with OKEN Scanner

Ştiu prea bine că o mare parte din publicul britanic va fi scandalizat de conţinutul acestei broşuri. Dar dacă noi, continentalii, am fi ţinut cât de puţin seama de prejudecăţile „respectabilităţii" britanice, adică ale filistinismului britanic, lucrurile ar sta şi mai rău decât stau astăzi. Această broşură a fost scrisă în apărarea a ceeace noi numim „materialism istoric", dar cuvântul „materialism" este o disonanţă ţipătoare pentru urechile majorităţii covârşitoare a cititorilor britanici. „Agnosticismul"[1] — mai treacă-meargă, dar materialismul e ceva cu totul inadmisibil.

Şi totuşi, ţara de baştină a întregului materialism modern, începând din veacul al XVII-lea, este Anglia.

„Materialismul este fiul autohton al Marii Britanii. Chiar şi scolasticul ei, Duns Scot, se întreba dacă materia nu poate să gândească.

„Pentru a săvârşi această minune, el îşi găsi refugiul în atotputernicia lui dumnezeu, cu alte cuvinte sili teologia însăşi să predice materialismul. Pe deasupra, era şi nominalist[2]. La materialiştii englezi găsim nominalismul ca un element de bază; el este, în genere, prima expresie a materialismului.

---

1 *Agnosticism* — dela cuvintele greceşti a — nu, şi gnosis — cunoaştere; agnosticul admite existenţa lucrurilor materiale, dar socoteşte că nu pot fi cunoscute. — *Nota Red. Moscova.*

2 *Nominalism* — dela cuvântul latin nomen — nume; curent în filosofia evului mediu, care considera că noţiunile generice nu sunt decât nume pentru desemnarea obiectelor asemănătoare. — *Nota Red. Moscova.*

Scanned with OKEN Scanner

„Adevăratul strămoş al materialismului englez este Bacon. Ştiinţele naturii sunt pentru el adevărata ştiinţă, iar fizica experimentală — partea cea mai de seamă a ştiinţelor naturii. Anaxagoras, cu homoiomeriile sale, şi Democrit, cu atomii săi, sunt adesea citaţi de dânsul. Conform teoriei sale, simţurile nu înşeală şi sunt izvorul oricărei cunoştinţe. Orice ştiinţă este ştiinţă experimentală şi constă în aceea că aplică o metodă raţională lumii materiale. Inducţia, analiza, compararea, observarea, experimentarea sunt condiţiile de căpetenie ale metodei raţionale. Dintre calităţile inerente materiei, mişcarea este cea dintâi şi cea mai importantă, nu numai ca mişcare mecanică şi matematică, dar încă şi mai mult ca instinct, ca spirit vital, ca tensiune, ca un «chin» («Qual») [1] al materiei — ca să întrebuinţez expresia lui Jakob Böhme. Formele primitive ale acesteia din urmă sunt forţele esenţiale vii, individualizatoare, inerente ei, care produc deosebirile specifice.

„La Bacon, primul său creator, materialismul mai conţine încă, într'o formă naivă, germenii unei desvoltări multilaterale. Materia, învăluită într'o aureolă poetică-sensuală, surâde omului. In schimb, doctrina însăşi, expusă sub formă de aforisme e încă plină de inconsecvenţe teologice.

„In desvoltarea sa ulterioară, materialismul devine unilateral. Hobbes a fost acela care a sistematizat materialismul lui Bacon. Sensualismul îşi pierde poezia, devine sensualismul abstract al geometrului. Mişcarea fizică e sacrificată în favoarea celei mecanice sau matematice; geometria este proclamată ştiinţa de căpetenie. Materialismul devine mizantrop. Pentru a putea învinge spiritualismul mizantrop şi imaterial pe propriul său teren, materialismul însuşi trebue să-şi mortifice carnea şi să de-

---

[1] *„Qual"* — avem de-a-face cu un joc de cuvinte filosofic. „Qual" înseamnă literal : chin, durere care îmboldeşte la vreo faptă oarecare. In acelaş timp, misticul Böhme introduce în cuvântul german ceva din cuvântul latin qualitas (calitate). „Qual", la dânsul, era un principiu activ, născut dintr'o desvoltare spontană a obiectului, a raportului sau a personalităţii, care-i este subordonată şi care provoacă la rându-i această desvoltare, în opoziţie cu durerea, care este introdusă din afară. *(Nota lui Engels la ediţia engleză.)*

vină ascet. El se manifestă ca o ființă rațională, dar desvoltă și consecvența necruțătoare a rațiunii.

„Dacă izvorul tuturor cunoștințelor oamenilor se află în simțuri — demonstrează Hobbes, luând ca punct de plecare pe Bacon —, atunci concepția, ideea, reprezentarea etc. nu sunt altceva decât fantome ale lumii materiale, despuiate mai mult sau mai puțin de forma sensorială. Știința nu poate face altceva decât să dea un nume acestor fantome. Un nume poate fi utilizat pentru mai multe fantome. Ba pot exista chiar numiri de numiri. Dar ar fi o contrazicere a găsi, pe de o parte, origina tuturor ideilor numai în lumea sensorială și de a susține, pe de altă parte, că un cuvânt ar fi ceva mai mult decât un cuvânt, că în afară de făpturile reprezentate totdeauna individual ar mai exista și făpturi generale. O substanță fără corp este un lucru tot atât de absurd ca și un corp fără corp. Corpul, existența, substanța sunt una și aceeași idee reală. *Gândirea nu poate fi despărțită de materia care gândește.* Ea este subiectul tuturor transformărilor. Cuvântul «infinit» este lipsit de înțeles dacă nu înseamnă capacitatea spiritului nostru de a adăuga incontinuu. Deoarece numai ceeace este material poate fi perceput, știut, nu se știe nimic despre existența lui dumnezeu. Numai propria mea existență este sigură. Orice pasiune omenească este o mișcare mecanică, care încetează sau începe. Obiectul instinctelor este binele. Omul este supus acelorași legi ca și natura. Puterea și libertatea sunt identice.

„Hobbes îl sistematizase pe Bacon fără a motiva însă mai îndeaproape principiul său fundamental — anume că lumea senzațiilor este izvorul cunoștințelor și al ideilor.

„Locke motivează principiul lui Bacon și al lui Hobbes în lucrarea sa «Esseu asupra orginii rațiunii omenești».

„După cum Hobbes a nimicit prejudecățile teiste [1] ale materialismului baconian, Collins, Dodwell, Coward, Hartley, Priestley etc. au dărâmat ultima barieră teologică a sensualismului

---

[1] *Teiste* — proprii *teismului*, învățătură filosofico-teologică; admite existența unui dumnezeu personal, creator al universului. — *Nota Red. Moscova.*

lui Locke. Cel puţin pentru un materialist, deismul [1] nu-i decât un mijloc comod şi ieftin de a scăpa de religie.“ [2]

Iată ce a scris Karl Marx despre origina britanică a materialismului modern. Şi dacă în ziua de astăzi Englezii nu se simt deosebit de măguliţi de faptul că Marx recunoaşte meritele strămoşilor lor, noi nu putem decât să regretăm aceasta. Totuşi nu se poate tăgădui că Bacon, Hobbes şi Locke au fost părinţii acelei strălucite şcoli a materialiştilor francezi care, în pofida victoriilor repurtate de Germani şi Englezi pe mare şi pe uscat asupra Francezilor, au făcut din veacul al XVIII-lea un veac prin excelenţă francez; şi aceasta cu mult înainte ca sfârşitul veacului să fi fost încoronat de revoluţia franceză, ale cărei rezultate, noi, cei din Anglia şi Germania, ne mai străduim şi azi să le aclimatizăm.

Un lucru nu poate fi nicidecum tăgăduit. Când un străin cult se stabilea pe la mijlocul veacului nostru în Anglia, îl surprindea mai mult decât orice, — astfel vedea el lucrurile — bigoteria religioasă şi stupiditatea „respectabilei“ clase de mijloc engleze. Pe atunci noi eram cu toţii materialişti sau, cel puţin, liber-cugetători înaintaţi; pentru noi era de neînţeles faptul că aproape toţi oamenii culţi din Anglia credeau în tot felul de minuni imposibile, că până şi geologi ca Buckland şi Mantell deformau faptele ştiinţei lor pentru a nu contrazice prea mult miturile genezei mozaice; era de neînţeles faptul că, pentru a găsi oameni care să îndrăsnească să facă uz de judecata lor proprie în chestiunile religioase, trebuia să-i cauţi printre cei inculţi, în mijlocul „turmei nespălate“, cum li se spunea pe atunci, printre muncitori, mai ales printre socialiştii owenişti.

Dar de atunci Anglia „s'a civilizat“. Expoziţia din 1851 a sunat ultimul ceas al izolării insulare engleze. Anglia s'a internaţio-

---

1 *Deism* — curent filosofico-teologic care renunţă la ideea unui dumnezeu personal şi admite un dumnezeu impersonal drept cauză primordială a lumii. — *Nota Red. Moscova.*

2 *K. Marx* şi *F. Engels:* „Sfânta familie“, Frankfurt am Main 1845, pag. 201—204. *(Nota lui Engels.)* —Vezi *K. Marx* şi *F. Engels*, Opere, vol. III, pag. 157—158. — *Nota Red. Moscova.*

Scanned with OKEN Scanner

nalizat din ce în ce mai mult în ceeace priveşte mâncarea şi băutura, moravurile, ideile, ea s'a internaţionalizat într'atât, încât aş dori din ce în ce mai mult ca anumite obiceiuri engleze să fie tot atât de unanim acceptate pe continent ca obiceiurile continentale în Anglia. Un lucru este sigur: răspândirea untdelemnului de salată (cunoscut până în 1851 numai de aristocraţi) a fost însoţită de o răspândire fatală a scepticismului continental în chestiunile religioase; şi s'a ajuns până acolo, încât agnosticismul, deşi încă nu este considerat la fel de distins ca biserica de stat engleză, stă totuşi aproape pe aceeaşi treaptă cu secta baptistă în ce priveşte respectabilitatea sa, şi, în orice caz, pe o treaptă mai înaltă ca „Armata salvării". Şi deaceea îmi închipui că pentru mulţi din cei care deplâng şi blestemă din tot sufletul acest progres al necredinţei, va fi o consolare să afle că aceste idei nou-nouţe nu sunt de origină străină, nu sunt prevăzute cu marca Made in Germany — fabricat german — ca atâtea alte articole de întrebuinţare zilnică, ci, dimpotrivă, sunt vechi idei de origină engleză, şi că autorii lor britanici erau mult mai înaintaţi acum două sute de ani decât urmaşii lor de astăzi.

De fapt, ce altceva este agnosticismul decât un materialism sfios? Concepţia despre natură a agnosticului este cu totul materialistă. Intreaga natură este stăpânită de legi şi exclude cu desăvârşire orice influenţă dinafară. Dar, adaugă agnosticul cu precauţie, noi nu suntem în stare să dovedim existenţa sau inexistenţa vreunei fiinţe supreme dincolo de lumea cunoscută de noi. Această rezervă ar fi putut să aibă vreo valoare pe vremea când Laplace, la întrebarea lui Napoleon, dece în lucrarea „Mecanica cerească" [1] a vestitului astronom, creatorul n'a fost nici măcar pomenit, a răspuns mândru: „Je n'avais pas besoin de cette hypothèse" [2]. Astăzi însă, concepţia noastră despre lume, la desvoltarea la care a ajuns, nu lasă câtuşi de puţin loc nici pentru un creator, nici pentru un cârmuitor; dacă s'ar admite însă o fiinţă supremă, înafara întregii lumi existente, acest fapt

---

1 *Laplace P. S.:* „Traité de mécanique céleste", vol. I—V, Paris 1799—1825. — *Nota Red. Moscova.*

2 „N'am avut nevoie de această ipoteză". — *Nota Red.*

Scanned with OKEN Scanner

n'ar constitui decât o contrazicere în sine, şi, în afară de asta, după părerea mea, o jignire gratuită adusă simţimintelor celor credincioşi.

Agnosticul nostru admite deasemenea că tot ceeace ştim noi se bazează pe informaţiile pe care le primim prin mijlocirea simţurilor. Dar, adaugă dânsul, de unde ştim noi că simţurile noastre ne dau oglindiri juste ale obiectelor percepute de ele? Iar în continuare ne comunică: ori de câte ori vorbeşte despre obiecte sau despre calităţile lor, nu are în vedere de fapt aceste obiecte sau calităţile lor înseşi, despre care nu poate şti nimic precis, ci numai impresiile pe care le-au exercitat asupra simţurilor sale. Acesta e, fără îndoială, un fel de a vedea lucrurile, care pare a fi greu de contrazis pe calea simplei argumentări. Dar, mai înainte ca oamenii să fi argumentat, au acţionat. „La început a fost fapta." Şi fapta omenească rezolvase greutăţile cu mult înainte ca ingeniozitatea omenească să le fi inventat. The proof of the pudding is in the eating.[1] In momentul în care întrebuinţăm obiectele pentru satisfacerea trebuinţelor noastre, potrivit calităţilor pe care le descoperim la ele, supunem exactitatea sau inexactitatea percepţiunilor simţurilor noastre unei probe ce nu poate da greş. Dacă aceste percepţiuni n'au fost exacte, atunci şi aprecierea noastră cu privire la posibilitatea de utilizare a unui astfel de obiect trebue să fie inexactă; şi orice încercare de a-l utiliza trebue să dea negreşit greş. Dar dacă ne atingem scopul, dacă constatăm că obiectul corespunde reprezentării noastre despre el, că îndeplineşte funcţiile cărora a fost destinat, avem dovada categorică că, înlăuntrul acestor limite, percepţiunile noastre despre obiect şi despre calităţile sale corespund realităţii existente înafara noastră. Dimpotrivă, dacă constatăm că am făcut o greşală, de cele mai multe ori nu durează mult până când îi găsim cauza; atunci constatăm fie că percepţiunea care se află la baza încercării noastre a fost ea însăşi incomplectă şi superficială, fie că a fost legată de rezultatele altor percepţiuni într'un chip care

---

[1] **Numai gustând-o, îţi dai seama de calitatea budincii. — *Nota Red.***

nu corespunde realităţii. Atâta vreme cât desvoltăm şi utilizăm just simţurile noastre şi desfăşurăm acţiunea noastră înlăuntrul limitelor trasate de percepţiunile just făcute şi utilizate, vom constata că rezultatele acţiunilor noastre dovedesc conformitatea percepţiunilor noastre cu natura materială a obiectelor percepute. După câte ştim până acum, n'am fost niciodată nevoiţi să tragem concluzia că percepţiunile simţurilor noastre, ştiinţificeşte controlate, produc în creierul nostru reprezentări despre lumea exterioară care se îndepărtează prin natura lor dela realitate, sau concluzia că există o incompatibilitate inerentă între lumea exterioară şi percepţiunile simţurilor noastre.

Dar iată că vine agnosticul neo-kantian şi ne spune: da, noi putem să percepem just calităţile unui obiect, dar nu putem să concepem obiectul însuşi prin mijlocirea vreunui proces senzorial sau de cugetare. Lucrul în sine se află dincolo de cunoaşterea noastră. La aceasta Hegel a răspuns demult: dacă cunoaşteţi toate calităţile unui obiect, cunoaşteţi obiectul însuşi: nu mai rămâne decât faptul că obiectul de care e vorba există înafara noastră, şi de îndată ce simţurile v'au convins de faptul acesta, aţi pătruns şi ultimul rest al obiectului, faimosul lucru în sine al lui Kant, care nu poate fi cunoscut. La acestea putem adăuga astăzi că pe vremea lui Kant cunoştinţele noastre despre lucrurile naturale erau atât de fragmentare, încât puteau lăsa să se bănuiască în dosul fiecăruia în parte un misterios lucru în sine. Dar de atunci încoace aceste lucruri de neconceput au fost pricepute, analizate unul după altul, ba mai mult, reproduse, mulţumită progresului uriaş al ştiinţelor. Şi ceeace putem *produce*, nu putem în niciun caz considera incognoscibil. Astfel de lucruri misterioase au fost substanţele organice pentru chimie în prima jumătate a veacului nostru. Acum învăţăm să le compunem una după alta din elementele chimice şi fără ajutorul proceselor organice. Chimia modernă spune: pe dată ce constituţia chimică a unui corp oarecare e cunoscută, acel corp poate fi alcătuit din elementele sale. Suntem încă destul de departe de cunoaşterea exactă a constituţiei celor mai superioare substanţe organice, a aşa numitelor albuminoide; dar nu avem niciun motiv să credem că

Scanned with OKEN Scanner

nu vom dobândi această cunoaștere măcar peste sute de ani, și că nu vom putea ajunge cu ajutorul ei la producerea albuminei artificiale. Dar dacă ajungem acolo, am produs totodată viața organică, căci viața, dela formele ei cele mai inferioare până la cele mai superioare, nu-i altceva decât modul normal de existență a substanțelor albuminoide.

Dar iată că după ce a făcut aceste rezerve formale, agnosticul nostru vorbește și acționează ca un materialist înverșunat, cum și este de fapt. Este posibil să ne spună: pe cât știm *noi*, materia și mișcarea, sau; după cum se spune astăzi, energia. nu pot fi nici create, nici distruse, dar nu avem nicio dovadă că ele n'au fost create cândva, într'o epocă necunoscută. Dar dacă încercați vreodată să utilizați într'un caz oarecare, această afirmație împotriva lui, atunci o să vă cheme îndată la ordine. Dacă el admite in abstracto posibilitatea spiritualismului, in concreto nici nu vrea s'audă de așa ceva. El vă va spune: pe cât știm și putem să știm, nu există un creator sau cârmuitor al universului; în ceeace ne privește, materia și energia nu pot fi nici create, nici distruse; pentru noi, gândirea este o formă a energiei, o funcție a creierului. Tot ce știm noi se mărginește la faptul că lumea materială este stăpânită de legi invariabile etc. etc.; așa dar, în măsura în care el este un om *de știință*, în măsura în care *știe* ceva, este materialist; în afară de știința sa, în domeniile unde nu se simte la el acasă, își traduce neștiința în grecește și o numește agnosticism.

In orice caz, un lucru este limpede : chiar dacă aș fi un agnostic, n'aș putea denumi concepția istorică pe care o schițez în cărticica aceasta „agnosticism istoric". Oamenii credincioși ar râde de mine, iar agnosticii m'ar întreba indignați dacă nu cumva vreau să-mi bat joc de dânșii. Așa încât sper că nici „respectabilitatea" britanică, căreia în nemțește îi spunem filistinism, nu se va îngrozi prea tare dacă voi întrebuința în englezește, ca în atâtea alte limbi, expresia de „materialism istoric" pentru a desemna concepția despre desfășurarea istoriei universale, care vede cauza ultimă și forța motrice hotărîtoare a tuturor evenimentelor istorice importante în desvoltarea economică a societății, în

Scanned with OKEN Scanner

schimbările modului de producţie şi de schimb, în împărţirea societăţii în diferite clase — împărţire care rezultă din aceste schimbări — şi în lupta dintre aceste clase.

Poate că mi se va îngădui acest lucru cu atât mai uşor, cu cât voi dovedi că materialismul istoric poate fi de folos chiar filistinilor britanici. Am atras atenţia asupra faptului că, acum patruzeci sau cincizeci de ani, orice străin cult care se stabilea în Anglia era izbit în chip neplăcut de ceeace trebuia să-i pară bigotism religios şi stupiditate din partea „respectabilei" burghezii engleze. Acum voi dovedi că respectabila burghezie engleză din acea vreme nu era chiar aşa de proastă cum i se părea străinului inteligent. Tendinţele ei religioase îşi au explicaţia lor.

Când Europa ieşea din evul mediu, burghezia orăşenească în ascensiune constituia elementul ei revoluţionar. Poziţia recunoscută pe care şi-o cucerise înlăuntrul orânduirii feudale din evul mediu devenise prea strâmtă pentru puterea ei de expansiune. Desvoltarea liberă a burgheziei nu se mai împăca cu sistemul feudal, sistemul feudal trebuia răsturnat.

Marele centru internaţional al sistemului feudal era însă biserica romano-catolică. In ciuda tuturor războaielor interne, ea unea întreaga Europă feudală apuseană într'un vast ansamblu politic, care se afla în opoziţie atât cu lumea greco-schismatică, cât şi cu cea mahomedană. Ea înconjura orânduirea feudală cu aureola graţiei divine. Ea avea o ierarhie proprie după model feudal şi, în ultimă instanţă, era cel mai mare dintre seniorii feudali, deoarece poseda cel puţin o treime din moşiile catolice. Inainte de a deschide lupta cu feudalismul laic în fiecare ţară în parte, trebuia distrusă această organizaţie centrală, sacră.

Dar, paralel cu înflorirea burgheziei, ştiinţele luaseră un avânt uriaş. Lumea se îndeletnicea din nou cu astronomia, mecanica, fizica, anatomia şi fiziologia. Burghezia avea nevoie, pentru desvoltarea producţiei sale industriale, de o ştiinţă care să cerceteze proprietăţile corpurilor naturale şi formele de manifestare ale forţelor naturii. Până atunci, însă, ştiinţa nu fusese altceva decât servitoarea umilă a bisericii; nu i se îngăduise să

Scanned with OKEN Scanner

depășească stavilele ridicate de credință — într'un cuvânt, ea fusese orice, afară de știință. Acum știința se ridică împotriva bisericii; burghezia nu putea să se lipsească de știință, și deaceea a aderat la această răzvrătire.

N'am atins aici decât două dintre punctele în care burghezia în ascensiune trebuia să intre în conflict cu biserica; dar aceasta ajunge spre a dovedi, în primul rând, că clasa cea mai direct interesată la lupta împotriva bisericii catolice era tocmai burghezia și, în al doilea rând, că orice luptă împotriva feudalismului trebuia să îmbrace, în acea epocă, o haină religioasă, că trebuia să fie îndreptată, în primul rând, împotriva bisericii. Dar dacă chemarea la luptă a fost rostită mai întâi de universități și de negustorii orășeni, ea a avut inevitabil un răsunet puternic în sânul masselor populației rurale, printre țăranii care duceau pretutindeni o luptă aspră, pentru existență, cu stăpânii lor feudali, clerici și mireni.

Marea luptă a burgheziei europene împotriva feudalismului a culminat în trei mari bătălii hotărîtoare.

Prima a fost așa numita reformă protestantă din Germania. Chemarea lui Luther la lupta împotriva bisericii fu urmată de două insurecții politice: mai întâi, de insurecția micii boierimi, sub conducerea lui Franz von Sickingen din 1523, apoi de marele război țărănesc din 1525. Ambele insurecții au fost înnăbușite mai ales din pricina nehotărîrii partidului cel mai interesat în luptă, cel al burgheziei orășenești, nehotărîre ale cărei cauze nu le putem cerceta aici. Din acest moment lupta degeneră într'o hărțuială între prinții locali și puterea centrală imperială și avu drept consecință excluderea Germaniei pentru 200 de ani din rândul națiunilor active politicește. Reforma luterană avu ca rezultat o nouă religie, și anume o religie adaptată la nevoile monarhiei absolute. Din momentul trecerii lor la luteranism, din oameni liberi țăranii din Nord-Estul Germaniei au decăzut la starea de iobagi.

Dar acolo unde Luther a suferit o înfrângere, a învins Calvin. Dogma acestuia corespundea revendicărilor celei mai îndrăznețe părți a burgheziei de pe vremea lui. Doctrina predestinării era

Scanned with OKEN Scanner

expresia religioasă a faptului că, în lumea comercială a concurenţei, succesul sau falimentul nu depind de activitatea sau de îndemânarea individului, ci de împrejurări care sunt independente de dânsul. „Nu voinţa sau activitatea cuiva este, deci, hotărîtoare, ci milostivirea“ unor puteri economice superioare, necunoscute. Şi aceasta era mai cu seamă adevărat în epoca aceea de prefaceri economice când toate vechile drumuri şi centre comerciale erau înlocuite cu altele noi, când se descoperise America şi India şi când chiar cel mai sfânt simbol al credinţei, economic — valoarea aurului şi argintului — începea să se clatine şi să se prăbuşească. Deosebit de asta, orânduirea bisericească a lui Calvin era cât se poate de democratică şi republicană; iar acolo unde împărăţia divină era republicanizată, puteau oare împărăţiile pământeşti să rămână supuse regilor, episcopilor şi stăpânilor feudali? Pe când luteranismul german devenise o unealtă supusă în mâinile micilor principi germani, calvinismul a creat republica în Olanda şi partide republicane puternice în Anglia şi mai ales în Scoţia.

A doua mare insurecţie a burgheziei a găsit în calvinism o teorie de luptă gata făurită. Această insurecţie a avut loc în Anglia. Ea a fost începută de burghezia oraşelor şi dusă la victorie de ţăranii mijlocaşi (yeomanry) din districtele rurale. Este destul de curios faptul că, în toate cele trei mari revoluţii burgheze, ţăranii furnizează armata care trebue să ducă lupta şi că după victorie tocmai ţărănimea e clasa care e totdeauna ruinată de urmările economice ale acestei izbânzi. O sută de ani după Cromwell, ţărănimea mijlocaşă din Anglia dispăruse aproape cu totul. Dar numai amestecul acestei ţărănimi cu elementul plebeu din oraşe a făcut ca lupta să fie dusă până la capăt şi Carol I să fie trimis la eşafod. Pentru ca burghezia să poată culege chiar numai roadele deja coapte ale victoriei, revoluţia a trebuit să fie împinsă cu mult dincolo de acest ţel; întocmai ca în Franţa în 1793 şi în Germania în 1848. Aceasta pare a fi, într'adevăr, una din legile de desvoltare ale societăţii burgheze.

După acest exces de activitate revoluţionară urmă reacţiunea inevitabilă, care, la rându-i, trecu cu mult dincolo de ţel.

Scanned with OKEN Scanner

După o serie de oscilări, în cele din urmă s'a stabilit noul centru de gravitate, care a şi devenit punctul de plecare al desvoltării ulterioare. Măreaţa perioadă a istoriei engleze, desemnată de filistini sub numele de „marea rebeliune", precum şi luptele care i-au urmat, au fost încheiate de evenimentul de importanţă relativ mică din 1689, pe care istoriografia liberală îl numeşte „glorioasa revoluţie".

Noul punct de plecare era un compromis între burghezia în ascensiune şi foştii moşieri feudali. Aceştia, deşi erau consideraţi atunci, ca şi acum, aristocraţi, erau de multă vreme pe cale să devină ceeace a devenit abia cu mult mai târziu Ludovic Filip în Franţa: primii burghezi ai ţării. Din fericire pentru Anglia, vechii baroni feudali se uciseseră reciproc în războiul celor două roze. Urmaşii lor, cu toate că erau în majoritatea cazurilor urmaşii aceloraşi vechi familii, se trăgeau totuşi din linii colaterale atât de îndepărtate, încât alcătuiau un corp cu totul nou, cu obiceiuri şi năzuinţe mai curând burgheze decât feudale; ei înţelegeau foarte bine valoarea banilor şi începură imediat să-şi mărească renta funciară, înlocuind sute de mici arendaşi cu oi. Henric al VIII-lea a creat noi landlorzi burghezi cu duiumul, dăruind şi vânzând pe o nimica toată bunurile bisericeşti; nenumăratele confiscări de mari proprietăţi, dăruite apoi parveniţilor sau semiparveniţilor, confiscări care au continuat fără întrerupere până la sfârşitul veacului al XVII-lea, avură acelaş rezultat. Deaceea „aristocraţia" engleză dela Henric al VII-lea încoace nu numai că nu s'a opus desvoltării producţiei industriale, ci, dimpotrivă, a căutat să tragă foloase din ea. Şi din aceleaşi motive s'au găsit totdeauna mari proprietari dispuşi să conlucreze, din motive economice şi politice, cu conducătorii burgheziei financiare şi industriale. Compromisul dela 1689 era, astfel, uşor de făcut. Trofeele politice — slujbe, sinecure, lefuri mari — fură lăsate nobilimii dela ţară, cu condiţia să aibă grijă de interesele economice ale clasei mijlocii financiare, industriale şi comerciale. Iar aceste interese economice erau şi pe atunci destul de puternice; în ultimă instanţă, ele au determinat politica generală a naţiunii. Desigur că în chestiuni de amănunt existau neînţelegeri,

Scanned with OKEN Scanner

dar oligarhia aristocratică înțelegea foarte bine că propria ei prosperitate economică era inseparabil legată de proprietatea burgheziei industriale și comerciale.

Incepând din acest moment, burghezia a devenit o parte constitutivă modestă, dar recunoscută, a claselor dominante din Anglia. Ca și celelalte, avea și dânsa interesul să subjuge largile masse muncitoare ale poporului. Comerciantul sau fabricantul avea față de slujbașii săi, față de muncitorii săi, față de servitorii săi, poziția stăpânului, sau, cum se mai spunea nu demult în Angiia, poziția „superiorului firesc". Interesul lui era să stoarcă dintr'înșii muncă cât mai multă și mai bună cu putință; în acest scop ei trebuiau învățați să se supună. El însuși era evlavios; religia sa îi oferise steagul sub care luptase contra regelui și a lorzilor și-i învinsese. In scurt timp, el a descoperit în religie și mijloace pentru a influența spiritul supușilor săi firești și a-i face să asculte de ordinele stăpânilor impuși de voința nemărturisită a lui dumnezeu. Intr'un cuvânt, acum burghezul englez a devenit părtaș la oprimarea „stărilor de jos", a marii masse producătoare a poporului, și unul din mijloacele întrebuințate în acest scop era influența religiei.

Dar și altă împrejurare a contribuit la întărirea înclinărilor religioase ale burgheziei: înflorirea materialismului în Anglia. Această nouă învățătură păgână nu numai că îngrozise evlavioasa stare de mijloc, dar pe deasupra se mai anunța ca o filosofie potrivită numai pentru învățați și oamenii culți, în opoziție cu religia, care era destul de bună pentru marea massă incultă, inclusiv burghezia. Cu Hobbes, această nouă învățătură păși pe scenă ca apărătoare a atotputerniciei regale; ea chemă monarhia absolută să oprime acest puer robustus sed malitiosus [1], adică poporul. Și la urmașii lui Hobbes, Bolingbroke, Shaftesbury etc., noua formă deistă a materialismului rămase tot o doctrină aristocratică, esoterică [2], și deaceea odioasă burgheziei nu numai din pricina ereziei ei religioase, dar și din pricina legăturilor

---

[1] Copil robust, dar răutăcios. — *Nota Red.*
[2] Secretă, destinată numai unui cerc de inițiați. — *Nota Red.*

ei politice antiburgheze. Iată dece, în opoziţie cu materialismul şi deismul aristocraţiei, tocmai sectele protestante, sub al căror drapel şi cu ale căror trupe se dusese lupta împotriva Stuarţilor, au constituit şi principalele forţe de luptă ale clasei mijlocii progresiste, şi mai alcătuesc şi astăzi coloana vertebrală a „marelui partid liberal".

Intre timp, materialismul trecu din Anglia în Franţa, unde a găsit o a doua şcoală filosofică materialistă, izvorîtă din filosofia cartesiană, cu care s'a contopit. Şi în Franţa el a rămas la început o doctrină exclusiv aristocratică. Curând însă ieşi la iveală caracterul său revoluţionar. Critica materialiştilor francezi nu se mărginea numai la chestiunile religioase; ei criticau orice tradiţie ştiinţifică, orice instituţie politică a vremii lor. Pentru a dovedi că teoria lor poate fi aplicată în mod universal, ei aleseră drumul cel mai scurt şi o aplicară cu îndrăsneală la toate obiectele ştiinţei, în opera gigantică dela care li s'a tras şi numele: „Enciclopedia". Astfel materialismul deveni, sub o formă sau alta — ca materialism făţiş sau ca deism —, concepţia despre lume a întregului tineret cult din Franţa. Influenţa lui a fost atât de mare, încât, pe vremea marii revoluţii, această învăţătură elaborată de regaliştii englezi a servit republicanilor şi teroriştilor francezi drept stindard teoretic şi le-a dat textul „Declaraţiei drepturilor omului".

Marea revoluţie franceză a fost a treia insurecţie a burgheziei; ea a fost însă cea dintâi care a lepădat complect mantia religioasă şi care a dat lupta făţiş pe teren politic. Ea a fost totodată cea dintâi revoluţie în care lupta a fost într'adevăr dusă până la nimicirea unuia dintre combatanţi, a aristocraţiei, şi până la izbânda deplină a celuilalt, a burgheziei. In Anglia, continuitatea instituţiilor pre-revoluţionare şi post-revoluţionare şi compromisul dintre marii proprietari funciari şi capitalişti îşi găsiră expresia în continuitatea precedentelor judiciare şi în păstrarea plină de respect a formelor juridice feudale. In Franţa, dimpotrivă, revoluţia a rupt complect cu tradiţiile trecutului, a lichidat ultimele urme ale feudalismului şi a creat codul civil, o adaptare măiastră a vechiului drept roman — această expresie

Scanned with OKEN Scanner

aproape desăvârşită a relaţiilor juridice care izvorăsc din treapta economică de desvoltare pe care Marx o numeşte „producţia de mărfuri“ — la relaţiile capitaliste moderne; adaptare atât de măiastră, încât acest cod revoluţionar francez mai serveşte şi astăzi în toate ţările — inclusiv Anglia — ca model pentru reformele legislative ale proprietăţii. Să nu uităm totuşi un lucru. Dacă dreptul englez continuă să exprime relaţiile economice ale societăţii capitaliste într'o barbară limbă feudală, care corespunde obiectului exprimat, aşa cum corespunde ortografia engleză pronunţării engleze — se scrie Londra şi se pronunţă Constantinopol, spunea un francez —, acelaş drept englez este însă şi singurul care a păstrat nealterată şi a transplantat în America şi în colonii partea cea mai bună a acelei libertăţi a individului, a autonomiei locale şi a garanţiei împotriva oricărui amestec străin în afară de al justiţiei — într'un cuvânt: acele vechi libertăţi germanice care au dispărut cu desăvârşire pe continent sub monarhia absolută şi n'au fost recucerite nicăieri în întregime până azi.

Dar să revenim la burghezul britanic. Revoluţia franceză i-a oferit un minunat prilej ca să ruineze comerţul maritim francez cu ajutorul monarhiilor continentale, să anexeze colonii franceze şi să înnăbuşe ultimele pretenţii franceze de rivalitate maritimă. Iată unul din motivele pentru care a combătut-o. Al doilea motiv a fost că metodele acestei revoluţii îi displăceau cu totul, — nu numai teroarea ei „condamnabilă“, dar chiar încercarea de a duce dominaţia burgheziei până la ultimele consecinţe. Cum putea oare burghezul englez să se lipsească de aristocraţia care-l învăţa bunele maniere (demne de profesor) şi născocea mode pentru el, care-i furniza ofiţeri pentru armată, păzitoarea ordinei interne, şi pentru flotă, care cucerea noi posesiuni coloniale şi pieţe noi? Firește că şi în rândurile burgheziei era o minoritate progresistă, oameni ale căror interese nu erau satisfăcute de acest compromis; această minoritate, alcătuită din clasa mijlocie mai puţin înstărită, simpatiza cu revoluţia, dar era neputincioasă în parlament.

Aşa dar, cu cât materialismul devenea în mai mare măsură crezul revoluţiei franceze, cu atât burghezul englez cu frica lui

dumnezeu se crampona mai tare de religia lui. Nu dovedise oare teroarea din Paris unde se ajunge când poporul își pierde credința? Cu cât materialismul se întindea mai mult din Franța în țările vecine și cu cât căpăta întăriri prin contribuția curentelor teoretice înrudite, mai ales a filosofiei germane, cu cât materialismul și libera cugetare în genere deveneau, de fapt, pe continent tot mai mult semnul distinctiv necesar al omului cult, cu atât clasa mijlocie engleză se crampona mai îndărătnic de diferitele ei credințe religioase. Oricât se deosebeau între ele, toate erau expresii limpezi ale unor credințe religioase, creștinești.

In timp ce în Franța revoluția chezășuia triumful politic al burgheziei, în Anglia Watt, Arkwright, Cartwright și alții dădeau primul impuls unei revoluții industriale care a deplasat complect centrul de greutate al puterii economice. Bogăția burgheziei creștea acum infinit mai repede decât aceea a aristocrației funciare. In rândurile burgheziei însăși, aristocrația financiară, bancherii etc. erau împinși din ce în ce mai mult pe planul al doilea de către fabricanți. Compromisul din 1689, chiar după ce avură loc schimbări treptate în favoarea burgheziei, nu mai corespundea relației de forțe dintre părți. Și caracterul acestora se schimbase: burghezia dela 1830 era foarte deosebită de burghezia veacului trecut. Puterea politică, lăsată încă aristocrației și folosită de dânsa împotriva pretențiilor noii burghezii industriale, deveni incompatibilă cu noile interese economice. Trebuia reîncepută lupta împotriva aristocrației și această luptă nu putea să se termine decât cu biruința noii puteri economice. Sub influența revoluției franceze din 1830, fu săvârșită mai întâi, în ciuda tuturor împotrivirilor, reforma parlamentară. Aceasta a creat burgheziei o poziție recunoscută și puternică în parlament. Apoi urmă abrogarea legilor grânelor [1], ceeace stabili odată pentru totdeauna supremația burgheziei, mai ales a părții ei celei mai active, a fabricanților, asupra aristocrației funciare. Aceasta a fost cea

[1] Lupta împotriva restricțiilor la importul de cereale în Anglia s'a terminat în 1846 prin votarea unei legi care prevedea desființarea taxelor vamale la cereale în termen de trei ani. In 1849 taxele vamale au fost desființate. — *Nota Red. Moscova.*

Scanned with OKEN Scanner

mai mare victorie a burgheziei, dar și ultima dobândită exclusiv în propriul ei interes. Toate triumfurile de mai târziu a trebuit să le împartă cu o nouă putere socială, care i-a fost la început aliată, dar mai târziu rivală.

Revoluția industrială crease o clasă de mari capitaliști fabricanți, dar totodată crease și o clasă, cu mult mai numeroasă, de muncitori de fabrică. Această clasă creștea necontenit în număr, pe măsură ce revoluția industrială cuprindea o ramură de producție după alta. Dar odată cu numărul creștea și puterea ei, și această putere se manifestă încă din 1824, când a silit parlamentul, în ciuda împotrivirii lui încăpățânate, să abroge legile care interziceau libertatea de asociere. Pe vremea agitației pentru reforma electorală, muncitorii alcătuiau aripa radicală a partidului reformei; când legea din 1832 le-a răpit dreptul de vot, ei își formulară revendicările în Charta poporului (People's charter) și se organizară într'un partid independent, partidul chartist, opunându-l puternicei Ligi burgheze împotriva legilor grânelor. Acesta a fost *primul partid muncitoresc* din epoca noastră.

Apoi izbucniră revoluțiile de pe continent din Februarie și Martie 1848, în care muncitorii au jucat un rol atât de însemnat și în care au formulat, cel puțin la Paris, revendicări absolut inadmisibile din punctul de vedere al societății capitaliste. După aceea urmă reacțiunea generală. Mai întâi înfrângerea chartiștilor la 10 Aprilie 1848, apoi sdrobirea insurecției muncitorilor parizieni din luna Iunie a aceluiaș an, apoi dezastrele din 1849 din Italia, Ungaria, Germania de Sud și, în sfârșit, victoria lui Ludovic Bonaparte asupra Parisului din 2 Decembrie 1851. Astfel, cel puțin pentru un timp oarecare, sperietoarea revendicărilor muncitorești era înlăturată, dar cu ce preț! Dacă burghezul britanic era convins încă dinainte de nevoia de a menține poporul de rând într'o atmosferă religioasă, trebuia s'o resimtă cu atât mai imperios după toate aceste experiențe! Și fără să țină câtuși de puțin seamă de hohotele ironice ale confraților săi de pe continent, el a continuat să cheltuiască an de an mii și zeci de mii de pfunzi pentru propagarea evangheliei printre stările sociale de jos. Nesatisfăcut de propriul său aparat religios, el s'a adresat

Scanned with OKEN Scanner

„fratelui Ionathan“ [1], cel mai mare organizator de afaceri religioase din acea vreme, şi a importat din America revivalismul, pe Moody, Sankey [2], şi aşa mai departe; şi în cele din urmă acceptă chiar sprijinul primejdios al „Armatei salvării“, care a reînviat mijloacele de propagandă ale creştinismului primitiv, adresându-se săracilor ca celor aleşi, combătând capitalismul în felul ei religios şi alimentând astfel un element al luptei de clasă a creştinismului primitiv, element care, într'o bună zi, poate deveni supărător pentru oamenii cu stare, care acum dau bani pentru întreţinerea lui.

Pare să fie o lege a desvoltării istorice că în nicio ţară din Europa burghezia nu poate să cucerească puterea politică — cel puţin pentru vreme îndelungată — într'un chip atât de exclusiv cum a deţinut-o aristocraţia feudală în evul mediu. Chiar în Franţa, unde feudalismul a fost smuls cu rădăcini cu tot, burghezia în totalitatea ei, ca clasă, a deţinut puterea guvernamentală numai în decursul unor scurte intervale. In timpul lui Ludovic Filip, din 1830 până în 1848, nu a domnit decât o mică parte a burgheziei; cealaltă parte, cu mult mai numeroasă, era exclusă dela dreptul de vot din cauza censului prea ridicat. Sub a doua republică, 1848—1851, a domnit întreaga burghezie, dar numai timp de trei ani; incapacitatea ei a deschis drumul celui de al doilea imperiu. Abia acum, sub republica a treia, burghezia a ţinut în mână cârma timp de douăzeci de ani, în totalitatea ei, şi iată că a şi manifestat semne îmbucurătoare de decadenţă. O domnie îndelungată a burgheziei nu a fost cu putinţă până acum decât în ţări ca America, unde nu a existat niciodată feudalism şi unde societatea a fost creată din capul locului pe temelii burgheze. Dar chiar şi în Franţa si în America, succesorii burgheziei, muncitorii, bat la uşă cu putere.

---

[1] *„Fratele Ionathan“* — personifică Statele Unite ale Americii de Nord (aşa cum *„John Bull“* personifică Anglia). Acestei porecle i-a luat locul, ulterior, porecla *„unchiul Sam“*. — *Nota Red. Moscova.*

[2] *Revivalism* — mişcare religioasă din secolul trecut, care a încercat să întărească influenţa în descreştere a religiei. *Moody* şi *Sankey* — predicatori americani, care au luat parte la organizarea acestei mişcări. —*Nota Red. Moscova.*

Scanned with OKEN Scanner

In Anglia burghezia n'a avut niciodată singură toată puterea. Chiar victoria din 1832 a lăsat toate funcţiile guvernamentale înalte aproape exclusiv în mâna aristocraţiei. N'am putut să-mi explic servilitatea cu care bogata burghezie a Angliei accepta această stare de lucruri, până ce, într'o bună zi, marele fabricant liberal d-l W. A. Forster, ţinând o cuvântare, a implorat tineretul din Bradford să înveţe franţuzeşte în interesul propriei lui cariere. El a povestit cum a stat ca viţelul la poarta nouă atunci când, fiind numit ministru, a nimerit dintr'odată într'o societate unde cunoaşterea limbii franceze era cel puţin tot atât de necesară ca şi aceea a limbii engleze. Şi, într'adevăr, burghezii englezi din vremea aceea erau, în genere, nişte parveniţi complect inculţi, care, vrând-nevrând, trebuiau să lase în mâinile aristocraţiei toate funcţiile guvernamentale mai importante, pentru care erau necesare alte calităţi decât îngustimea de vederi şi îngâmfarea insulară, condimentate cu şiretenie comercială.[1] Chiar astăzi nesfârşitele discuţii din ziare pe tema „middleclass education"[2] ne arată că burghezia engleză nu se crede încă demnă de

---

[1] Chiar şi în chestiunile de afaceri, îngâmfarea şovinismului naţional este un prost sfătuitor. Până în ultima vreme fabricantul de rând englez socotea că pentru un Englez este înjositor să vorbească altă limbă decât cea engleză, şi se mândrea întrucâtva cu faptul că „bieţii" străini se stabileau în Anglia, scutindu-l de osteneala de a-şi desface produsele în străinătate. El nici nu observa măcar că aceşti străini, de cele mai multe ori Germani, puneau astfel mâna pe o mare parte a comerţului extern englez — atât pe import cât şi pe export — şi că comerţul extern făcut direct de Englezi începea să se mărginească aproape exclusiv la colonii, China, Statele Unite şi America de Sud. El a observat şi mai puţin că aceşti Germani făceau comerţ cu alţi Germani din străinătate, care, cu timpul, organizară o reţea complectă de colonii comerciale în întreaga lume. Când însă acum vreo patruzeci de ani Germania a început să producă serios pentru export, aceste colonii comerciale germane i-au făcut servicii minunate, dându-i putinţa să se transforme, într'un timp atât de scurt, dintr'o ţară exportatoare de grâne într'o ţară industrială de primul rang. In sfârşit, acum vreo zece ani fiind cuprins de panică, fabricantul englez începu să-şi întrebe ambasadorii şi consulii, cum se face că nu mai poate să-şi păstreze clienţii ? Răspunsul unanim a fost : 1) voi nu învăţaţi limba clientului, ci pretindeţi ca el s'o vorbească pe a voastră; 2) voi nici nu încercaţi măcar să satisfaceţi trebuinţele, obiceiurile şi gusturile clientului vostru, ci pretindeţi ca el să le adopte pe cele engleze. *(Nota lui Engels.)*

[2] „Educaţia burgheziei". — *Nota Red.*

cea mai bună educaţie şi caută ceva mai modest. Deaceea a părut foarte firesc ca chiar şi după abrogarea legilor grânelor biruitorii zilei, diverşii Cobden, Bright, Forster etc., să rămână mai departe excluşi dela orice participare la guvern, până când, douăzeci de ani mai târziu, o nouă reformă le-a deschis în cele din urmă porţile ministerelor. Până'n ziua de azi burghezia engleză este atât de adânc pătrunsă de sentimentul propriei sale inferiorităţi sociale, încât întreţine pe socoteala ei şi pe aceea a poporului o castă decorativă de trântori care trebue să reprezinte cu demnitate naţiunea la orice ocazie solemnă, iar burghezii se consideră foarte onoraţi dacă vreunul dintre ei este găsit demn de a fi admis în această corporaţie închisă, pe care, la urma urmelor, a fabricat-o însăşi burghezia.

Clasa mijlocie industrială şi comercială încă nu izbutise deci să înlăture definitiv aristocraţia funciară dela puterea politică, când s'a ivit pe scenă noul concurent, clasa muncitoare. Reacţiunea care a urmat după mişcarea chartistă şi după revoluţiile de pe continent, precum şi înflorirea nemaipomenită a industriei engleze în anii 1848—1866 (care este atribuită de obiceiu numai liberului-schimb, dar care se datoreşte în mult mai mare măsură desvoltării colosale a drumurilor de fier, a vapoarelor transoceanice şi a mijloacelor de comunicaţie în genere), readuse pe muncitori la starea de dependenţă faţă de partidul liberal, în care, ca şi în perioada prechartistă, formau aripa radicală. Cu timpul însă, cererile muncitorilor de a li se acorda dreptul de vot nu mai puteau fi stăvilite. Pe când whig-ii, şefii liberalilor, se mai opuneau încă, din teamă, Disraeli îşi dovedi superioritatea, folosind un moment prielnic pentru tory, ca să introducă în circumscripţiile electorale orăşeneşti dreptul de vot pentru fiecare locatar care ocupa o locuinţă separată (houshold suffrage), modificând totodată şi circumscripţiile electorale. Curând după aceasta urma votul secret (the ballot); apoi, în 1884, dreptul de vot al locatarilor fu extins la toate circumscripţiile electorale, inclusiv comitatele, şi se făcu o nouă împărţire a districtelor electorale, care le nivela în oarecare măsură. Toate acestea făcură să crească atât de mult forţa electorală a clasei muncitoare, încât ea alcătu-

Scanned with OKEN Scanner

este acum majoritatea alegătorilor în 150—200 de circumscripţii electorale. Dar nu există o mai bună şcoală a respectului faţă de tradiţie decât sistemul parlamentar! Dacă clasa mijlocie privea cu respect şi veneraţie acel grup pe care lordul John Manners îl numea în glumă „vechea noastră nobilime", la rândul ei massa muncitorilor privea pe atunci cu respect şi plecăciune la burghezie, numită pe atunci „lume bună". Şi, într'adevăr, muncitorul englez de acum cincisprezece ani era lucrătorul model al cărui respect pentru situaţia patronului său şi a cărui modestie umilă, atunci când îşi cerea drepturile, turnau balsam pe rănile făcute socialiştilor noştri de catedră germani de funestele tendinţe comuniste şi revoluţionare ale compatrioţilor lor — muncitorii germani.

Totuşi burghezii englezi erau buni oameni de afaceri şi vedeau mai departe decât profesorii germani. Ei împărţiseră puterea cu muncitorii numai constrânşi fiind de împrejurări. Pe vremea mişcării chartiste ei aflaseră ce era în stare să facă acest puer robustus sed malitiosus, poporul. Şi de atunci încoace burghezia trebuise să accepte, de voe, de nevoe, cea mai mare parte a revendicărilor din charta poporului, care deveniseră lege. Acum mai mult ca oricând, poporul trebuia să fie ţinut în frâu prin mijloace morale; iar primul şi cel mai important mijloc moral cu care se pot influenţa massele, rămăsese tot religia. Iată de unde provine majoritatea preoţească din consiliile şcolare, contribuţia benevolă, tot mai mare, a burgheziei pentru tot soiul de demagogie religioasă, începând cu ritualismul şi sfârşind cu „Armata salvării".

Şi acum veni triumful respectabilului filistinism britanic asupra liberei cugetări şi a indiferenţei religioase a burghezului continental. Muncitorii din Franţa şi din Germania deveniseră rebeli. Ei erau complect molipsiţi de socialism şi, pe bună dreptate, nu ţineau deloc să întrebuinţeze mijloace legale pentru cucerirea puterii. Acest puer robustus devenea acum din ce în ce mai malitiosus. Ce alt mijloc îi rămânea burghezului francez şi german decât să se dezică în chip tacit de libera cugetare, întocmai ca şi tânărul cutezător care, atunci când răul de mare se accentuează tot mai mult, lasă să-i cadă din mână pe nesimţite ţigara

Scanned with OKEN Scanner

aprinsă, cu care se plimbase înainte mândru pe bord. Zeflemiştii îşi luau unul după altul aere cucernice, vorbeau cu respect despre biserică, despre învăţăturile şi ritualele ei şi se conformau acestora în măsura în care nu puteau fi ocolite. Burghezii francezi refuzau să mănânce carne Vinerea, iar pe burghezii germani îi treceau năduşelile ascultând în jilţurile lor din biserică nesfârşitele predici protestante. Materialismul lor dăduse greş. „Religia trebuia să fie păstrată pentru popor" — iată ultimul şi singurul mijloc de salvare a societăţii dela pieirea complectă. Spre nefericirea lor, ei îl descoperiseră abia după ce făcuseră tot ce le stătea în putinţă pentru a nimici religia pentru totdeauna. Şi acum veni momentul când burghezul britanic putu, la rândul său, să-i ironizeze şi să le strige: „Proştilor, asta aş fi putut să v'o spun încă acum două sute de ani!".

Mi-e teamă totuşi că nici obtuzitatea religioasă a burghezului englez, nici convertirea post festum a celui continental nu va putea stăvili creşterea valului proletar. Tradiţia este o frână foarte puternică, ea este puterea inerţiei în istorie. Dar ea nu-i decât pasivă, deaceea trebue să cadă învinsă. Nici religia nu poate să constitue multă vreme un zid de apărare pentru societatea capitalistă. Dacă reprezentările noastre juridice, filosofice şi religioase sunt vlăstarii, mai mult sau mai puţin îndepărtaţi, ai relaţiilor economice dominante într'o societate dată, aceste reprezentări nu se mai pot menţine multă vreme după ce relaţiile economice s'au schimbat din temelie. Sau trebue să credem în minuni supranaturale, sau trebue să admitem că niciun fel de predici religioase nu vor fi în stare să salveze o societate care se prăbuşeşte.

Şi, într'adevăr, muncitorii au început şi în Anglia să se mişte din nou. Fără îndoială că sunt încătuşaţi de tot felul de tradiţii. In primul rând de tradiţii burgheze, ca, de pildă, de prejudecata foarte răspândită că nu sunt posibile decât două partide: conservatorii şi liberalii, şi că clasa muncitoare trebue să se elibereze cu ajutorul puternicului partid liberal. Apoi, de tradiţii muncitoreşti, moştenite de pe vremea primelor bâjbâeli şi încercări de acţiune independentă ale clasei muncitoare, ca, de pildă excluderea din multe trade-unionuri vechi, a tuturor muncitorilor

Scanned with OKEN Scanner

care n'au făcut o ucenicie regulată, ceeace înseamnă că ele își creează singure spărgători de grevă. Dar, cu toate aceste lucruri, clasa muncitoare engleză merge înainte, cum a fost silit să comunice cu părere de rău însuși d-l profesor Brentano confraților săi socialiști de catedră. Ea merge înainte, ca toate în Anglia, într'un ritm încet și măsurat, când șovăind, când dibuind, făcând încercări mai mult sau mai puțin rodnice; pe alocuri merge înainte cu o neîncredere excesivă în *cuvântul* socialism, în timp ce asimilează din ce în ce mai mult fondul lui. Mișcarea cuprinde o pătură de muncitori după alta. Acum a deșteptat din somnul lor de moarte pe muncitorii necalificați din East-End-ul Londrei și am văzut cu toții ce impuls măreț au dat la rândul lor clasei muncitoare aceste forțe noi. Și dacă mersul înainte al mișcării nu ține pasul cu nerăbdarea unora sau altora, apoi aceștia să nu uite că tocmai clasa muncitoare este păstrătoarea celor mai bune laturi ale caracterului național englez și că în Anglia fiecare etapă odată câștigată nu va mai fi pierdută niciodată. Dacă din motivele arătate mai sus, fiii vechilor chartiști, n'au fost cu totul la înălțime, se pare că nepoții vor fi demni de bunicii lor.

Totuși, victoria clasei muncitoare din Europa nu depinde numai de Anglia. Ea nu poate să fie asigurată decât de colaborarea a cel puțin trei țări: Anglia, Franța și Germania. In acestea două din urmă, mișcarea muncitorească este cu mult mai înaintată decât în Anglia. In Germania se poate măsura chiar distanța care o desparte de triumf. Succesele pe care le-a avut mișcarea muncitorească acolo în ultimii 25 de ani n'are seamăn. Ea merge înainte tot mai repede. Dacă burghezia germană și-a dovedit jalnica neputință și lipsa de capacitate politică, disciplină, curaj și energie, clasa muncitoare germană a arătat că ea posedă din plin toate aceste calități. Acum aproape patru sute de ani, Germania a fost punctul de plecare al celei dintâi mari insurecții a clasei mijlocii europene; judecând după situația de astăzi, să fie oare imposibil ca Germania să devină și teatrul celei dintâi mari victorii a proletariatului european?

20 Aprilie 1892.

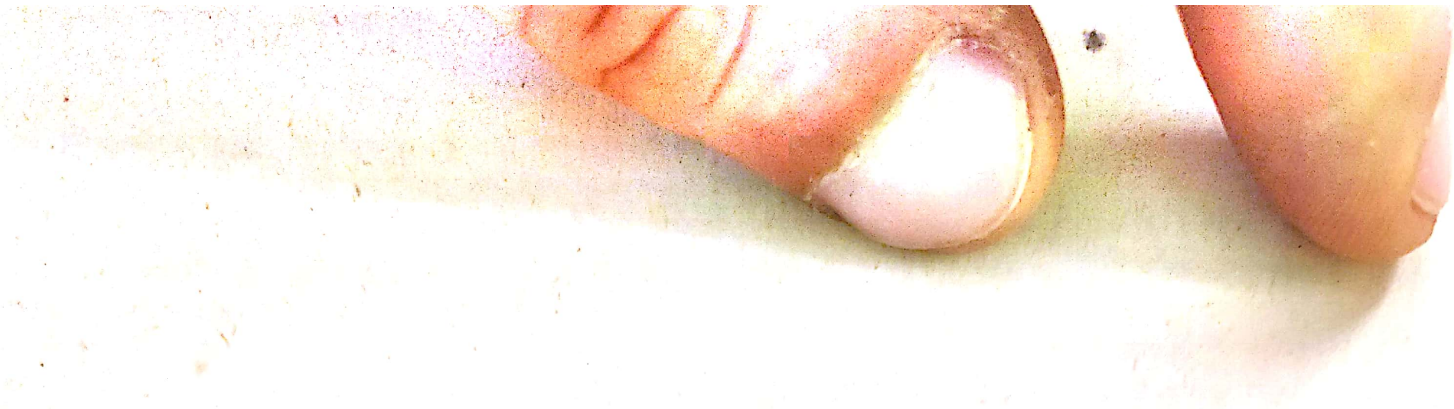

ATELIERELE GRAFICE Nr. 1 — 92.574

Scanned with OKEN Scanner

DE ACELAȘ AUTOR AU MAI APĂRUT:

Domnul Eugen Dühring revoluționează știința (Anti-Dühring)

Ludwig Feuerbach și sfârșitul filosofiei clasice germane

Desvoltarea socialismului dela utopie la știință

Rolul muncii în procesul de transformare a maimuței în om

Decăderea feudalismului și ridicarea burgheziei

Originea familiei, a proprietății private și a statului

Războiul țărănesc german

Despre relațiile sociale în Rusia

Scanned with OKEN Scanner